

МАЗМҰНЫ / СОДЕРЖАНИЕ / CONTENT

Конференция атауы:

«Жастар мен ғылым: бүгінгі мен болашағы» халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция материалдар жинағы

Название конференции:

Сборник материалов Международной научно-практической конференции «Молодежь и наука: настоящее и будущее»

Conference name:

International Scientific and Practical Conference "Youth and Science: Today and the Future" Proceedings

Жинақ / сборник:

II том, 5 сәуір 2024, Атырау

ISBN:

978-601-262-550-9

Секция:

IV.I ЖАҢА ҚАЗАҚСТАННЫҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ БАҒДАРЫ / ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ОРИЕНТИРЫ НОВОГО КАЗАХСТАНА

Жинақтағы жариялану нөмірі:

№ 25

Мазмұндағы беті / жинақтағы беттер:

129 / 129-135

Автор(лар):

Тасболат Арман Сарварұлы

Мақала атауы:

ҚОЛМА-ҚОЛСЫЗ ЕСЕП АЙЫРЫСУДЫҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ ЖӘНЕ ӘЛЕУЕТІ

ӘӨЖ 658.149.5

ҚОЛМА-ҚОЛСЫЗ ЕСЕП АЙЫРЫСУДЫҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ ЖӘНЕ ӘЛЕУЕТІ

Тасболат Арман Сарварұлы

tasbolatarman48@gmail.com

«Қаржы» білім бағдарламасының 3 курс студенті

Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе университеті, Ақтөбе қ, Қазақстан Республикасы

Ғылыми жетекшісі, магистр – **Кенжебаева Г.Д.**

Қолмақолсыз ақша (немесе электронды ақша) - бұл физикалық вексельдер мен монеталарды айырбастауды қажет етпестен цифрлық түрде жұмыс істейтін және электронды түрде өңделетін қаржы нысаны. Олар банктік жүйелердегі, электрондық әмияндардағы, банктік карталардағы, банктік шоттардағы және басқа да электрондық төлем құралдарындағы жазбалар. Адамдар қолма-қолсыз ақшаны сатып алу, ақша аудару, шоттарды төлеу және басқа операцияларды қоса алғанда, транзакцияларды жүзеге асыру үшін пайдалана алады.

Қолма-қолсыз ақшаның тарихы бұрыннан қалыптасқан, бірақ қазіргі қолма-қолсыз төлем жүйесі біртіндеп дамып, келесі негізгі кезеңдерді қамтыды:

1) Банктік чектер: қолма-қолсыз төлемдер үшін чектерді пайдалану XVII-XVIII ғасырларда Еуропа мен Солтүстік Америкада басталды. Чектер банк клиенттеріне өз шоттарынан басқа адамдарға ақша аударуға Тапсырыс жазуға мүмкіндік берді.

2) Банк карточкалары: алғашқы банк карточкалары XX ғасырдың ортасында пайда болды. Олар клиенттерге банкоматтардан қолма-қол ақша алуға және қолма-қолсыз төлемдер жасауға мүмкіндік берді.

3) Электрондық аударымдар және онлайн-банкинг: 20-21 ғасырларда компьютерлік технологиялар мен интернеттің дамуымен электронды ақша аударымдары және онлайн-банкинг қол жетімді болды. Бұл қолма-қолсыз операцияларды одан да ыңғайлы және кеңінен қол жетімді етті.

4) Электрондық әмияндар мен мобильді төлемдер: смартфондардың пайда болуымен мобильді қосымшалар арқылы төлем жасауға мүмкіндік беретін мобильді төлемдер мен электрондық әмияндар танымал болды.

Бүгінгі таңда қолма-қолсыз ақша қазіргі заманғы қаржы жүйесінің ажырамас бөлігі болып табылады және көптеген елдерде қаржылық операцияларды жүргізудің негізгі нысаны болып саналады. Олардың дамуы дәстүрлі қолма-қолсыз төлем түрлерін толықтыратын криптовалюталар мен орталық банктердің цифрлық валюталары сияқты жаңа технологияларды қосқанда жалғасуда.

Қолма-қолсыз ақша қазіргі экономика мен қаржы жүйесінде маңызды рөл атқарады. Міне, олардың маңыздылығын көрсететін бірнеше аспектілер:

1) Ыңғайлылық пен тиімділік: қолма-қолсыз төлемдер қолма-қол ақшаны пайдалану қажеттілігін азайта отырып, транзакцияларды жылдам және ыңғайлы орындауға мүмкіндік береді. Бұл тұтынушылар мен бизнес үшін тиімділік пен ыңғайлылықты арттырады.

2) Қауіпсіздік: Банктік карталар, электрондық әмияндар және басқа қолма-қолсыз әдістер арқылы төлемдер қолма-қол ақшаны сақтауға және беруге қарағанда қауіпсіз, өйткені олар ұрлық пен алаяқтық үшін аз мүмкіндік қалдырады.

3) Ашықтық және бақылау: қолма-қолсыз операциялар бюджетті басқаруға және салық есептілігіне көбірек көңіл бөлуге көмектесетін қаржылық Ағындарды бақылау мен бақылауды жеңілдетеді.

4) Шығындарды азайту: қолма-қолсыз төлемдерді пайдалану қолма-қол ақшаны басып шығару, сақтау және тасымалдау, сондай-ақ қолма-қол төлемдерді өңдеу және есепке алу шығындарын азайтуы мүмкін.

5) Электрондық коммерцияны және әлемдік сауданы ілгерілету: қолма-қолсыз төлемдер электрондық коммерцияны дамытады және компанияларға бүкіл әлемнен клиенттерді оңай тартуға мүмкіндік береді.

6) Ақша-несие саясаты: қолма-қолсыз ақша орталық банктерге ақша ұсынысы мен пайыздық мөлшерлемелерді тиімдірек бақылауға мүмкіндік береді, бұл өз кезегінде инфляция мен макроэкономикалық тұрақтылыққа әсер етеді.

7) Сыбайлас жемқорлық пен көлеңкелі экономиканың төмендеуі: қолма-қолсыз төлемдер сыбайлас жемқорлықтың төмендеуіне ықпал етуі мүмкін, өйткені олар көбінесе адал емес тәжірибелерге аз орын қалдырады. Олар сондай-ақ Көлеңкелі экономикамен күресуге көмектесетін экономикалық қызметті бақылауды жеңілдетеді.

8) Экономикалық өсу: қолма-қолсыз технологиялар мен инфрақұрылымды дамыту қаржылық қызметтердің тиімділігі мен қолжетімділігін арттыру арқылы экономикалық өсуді ынталандыруы мүмкін.

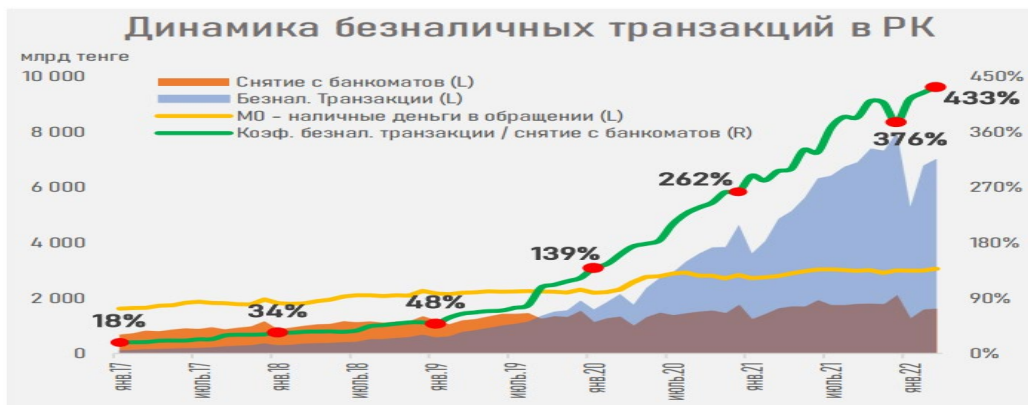
Жалпы, қолма-қолсыз ақша өмір сүру деңгейін жақсартуға, тәуекелдерді азайтуға және қазіргі қоғамдардағы экономикалық тұрақтылықты арттыруға ықпал етеді. Қолма-қолсыз есеп айырысудың төлем түріндегі қолма-қол ақшадан басты айырмашылығы: қолма-қол есеп айырысулар физикалық қолма-қол ақшаны (қағаз вексельдер мен монеталар) пайдалана отырып жүргізіледі, ал қолма-қолсыз есеп айырысулар қолма-қол ақшаны физикалық айырбастаусыз электрондық немесе цифрлық жолмен жүзеге асырылады.

Қазақстандағы қолма-қолсыз есеп айырысуларды дамыту мен танымал етуде Kaspi Bank маңызды рөл атқарды. Банк қолма-қолсыз төлемдердің және электрондық жүйенің өсуіне ықпал ететін әртүрлі банктік қызметтер мен өнімдерді ұсынады:

Банктік өнімдердегі инновациялар: Kaspi Bank контактісіз төлем технологиясы бар Банктік карталар, мобильді қосымшалар және онлайн-банкинг сияқты инновациялық банктік өнімдерді белсенді түрде әзірлейді және енгізеді, бұл қолма-қолсыз төлемдерді қол жетімді және клиенттерге ыңғайлы етеді. Сонымен, Қазақстандағы Kaspi Bank қолма-қолсыз есеп айырысуларды дамыту мен танымал етуде шешуші рөл атқарды. Банк инновациялық банктік өнімдер мен қызметтерді ұсынады, электрондық коммерцияны дамытады, бизнеспен ынтымақтасады, білім беру іс-шараларын жүргізеді және технологиялық шешімдерге инвестиция салады.

Осы күш-жігердің нәтижесінде банк қолма-қолсыз төлемдерді клиенттер үшін неғұрлым ыңғайлы және қолжетімді етті және Қазақстанда қолма-қолсыз есеп айырысу айналымының өсуіне ықпал етті. Бұл елдің экономикалық дамуына, қаржылық операциялардың қауіпсіздігін арттыруға және қолма-қол ақшаға тәуелділікті азайтуға ықпал етеді. Осы күш-жігердің нәтижесінде Kaspi Bank Қазақстандағы қолма-қолсыз есеп айырысулар айналымын ұлғайтуда маңызды рөл атқарды, бұл оларды клиенттер мен бизнес арасында қолжетімді әрі танымал етті.

Төмендегі сурет ҚР-ғы қолма қолсыз ақша транзакциялары көрсетілген.



Сурет 1. ҚР-ғы қолма қолсыз ақша транзакцияларының динамикасы
Ескерту: [Бұл сурет forbes.kz сайтынан алынды.]

Суретке қарасақ қолма қолсыз ақша динамикасының қарқынды өсуі 2019 жылдан басталып, 48% дан қазіргі уақытта өсу динамикасы өзінің қанығу нүктесіне, яғни 433%ға дейін жетті. Бұл ел ішінде қолма қолсыз ақшаның қолданылуының соңғы жылдарда күрт өсуін көрсетеді.

Төменгі сурет ҚР-ғы қолма қолсыз ақшаның аймақтарда қолданылуы.



Сурет 2. ҚР-ғы қолма қолсыз ақшаның аймақтарда қолданылуы.
Ескерту: [Бұл сурет forbes.kz сайтынан алынды.]

Суретке қарасақ қазіргі уақытта қолма қолсыз ақшаны қолдану ел ішінде 84,2 пайызды, яғни айналымда 16 трлн теңгені құрайды. Бұл болашақта қолма қолсыз ақшаның айналымының өсуін баяулатады.

Қазіргі уақытта Қазақстан цифрлық экономика мен цифрлық трансформацияны дамыту бойынша белсенді жұмыс істеуде. Ол Интернетке қол жетімділікті жақсартуға, Ақпараттық технологиялар мен цифрлық инфрақұрылымды дамытуға және халықты цифрлық дағдыларға үйретуге бағытталған.

Қазақстан Республикасы әлемде онлайн төлем сервистері бойынша 194 елдің ішінен 8-інші орынды алды. Бұл елдің төлем цифровизациясының дамығанын көрсетеді. Осыған орай 18 қыркүйек күні ҚР президенті Қасым-Жомарт Кемелұлы Тоқаев пен Mastercard компаниясының вице-президенті Никола Виллдің кездесуі болды. Бұл кездесуде Ақорданың хабарлауы бойынша қаржы секторын, шағын және орта бизнеспен IT саланы дамытудың құзыреттілігін жақсарту салаларындағы ынтымақтастық перспективалары талқыланды. Осы кездесуде Тоқаев MasterCard компаниясының Алматыны ЕО мен ТМД дағы өңірлік хаб ретінде таңдау шешімін қолдады.

Инновациялық төлем технологиялары саласындағы жетекші әлемдік сарапшылардың бірі бүкіл Орталық Азия өңірі үшін банк саласында бизнес пен адами капиталды дамытуға ниетті. Сонымен қатар, Никола Вилла компанияның қазақстандық govtech-шешімдерді шетелде, әсіресе дамушы және өршіп тұрған нарықтарда ілгерілету ниетін айтты. Mastercard өкілі компания белсенді қатысатын басқа елдер Қазақстанның цифрландыру, электрондық үкіметті дамыту және қолма-қол ақшасыз экономиканы ынталандыру тәжірибесіне қызығушылық танытатынын атап өтті. Сонымен қатар, бизнесті цифрландыру және 300 мыңнан астам шағын және орта кәсіпорындарға қолдау көрсету мақсатында Қазақстанда MasterCard инклюзивті өсу Қорының Strive бағдарламасының іске қосылуы туралы хабардар етілді. Mastercard-біртұтас төлем жүйесі арқылы дүние жүзіндегі 210 мемлекетте 2,3 миллиардтан астам шот иелерін біріктіретін көрнекті әлемдік технологиялық ұйым. Оның нарықтық құны 390 миллиард доллардан асады және ол жаһандық ауқымдағы ең құнды он брендтің бірі болып табылады. Компания 1966 жылы АҚШ-та құрылды және бүгінгі күнге дейін төлем технологияларын әлемдегі ең ірі жеткізушілердің бірі болып табылады. MasterCard компаниясының Қазақстанға келуі елдің экономикасы мен қаржы саласына оң әсер етуі мүмкін. Міне, бұл қалай болуы мүмкін:

1) Қолма-қол ақшасыз төлемдерді дамыту: Mastercard банктік карталар мен сандық әмияндарды қоса алғанда, қолма-қол ақшасыз төлемдердің әртүрлі технологиялық шешімдерін ұсынады. Оның қатысуы Қазақстанда қолма-қол ақшасыз есеп айырысудың танымалдығы мен ыңғайлылығының өсуіне ықпал етуі мүмкін.

2) Шағын бизнеске жәрдемдесу: Mastercard Қазақстандағы шағын және орта кәсіпорындарға қаржыны басқаруға және өз бизнесін дамытуға көмектесетін шешімдер мен қолдау бағдарламаларын ұсына алады.

3) Инновацияларды қолдау: Компания жаңа технологиялар мен инновациялық қаржылық шешімдерді әзірлеуге белсенді инвестиция салуда. Бұл Қазақстанда цифрлық экономика мен технологиялық инфрақұрылымның дамуына ықпал етуі мүмкін.

4) Халықаралық төлемдер және сауда: Mastercard қатысуы Халықаралық қаржылық операцияларды жеңілдетеді және экономикалық өсуге ықпал ететін халықаралық сауданы ынталандырады.

5) Мемлекетпен ынтымақтастық: Компания электрондық үкімет саласында цифрлық шешімдерді әзірлеу және енгізу және азаматтардың мемлекеттік қызметтермен өзара іс-қимылын жеңілдету үшін Қазақстан Үкіметімен ынтымақтаса алады.

Жалпы, Mastercard-тың Қазақстанға келуі цифрлық экономиканың дамуына, қаржы операцияларының тиімділігін арттыруға және азаматтар мен бизнес үшін ыңғайлылыққа ықпал етуі мүмкін.

Қазіргі уақытта қолма-қол ақшасыз операциялардың негізгі үлесі онлайн режимінде жүзеге асырылады. Бұрын Банктік карталар қолма-қол ақшасыз есеп айырысудың ыңғайлы құралы ретінде қабылданған, бірақ мобильді қосымшалардың дамуымен көптеген операциялар интернет-банкинг арқылы жүзеге асырыла бастады. 2022 жылдың бірінші тоқсанында Қазақстандағы барлық қолма-қол ақшасыз төлемдердің 84,2% онлайн жасалды, бұл 16,1 трлн теңгені құрады. 2021 жылдың сәйкес кезеңімен салыстырғанда бұл көрсеткіш 81,9% - дан және 10,2 трлн теңгеден өсті.

Төменгі суретте ҚР-ғы қолма-қолсыз транзакция түрлері бойынша бөлінуі көрсетілген.

Разбивка по типам безналичных транзакций*



Сурет 3. ҚР-ғы қолма-қолсыз транзакция түрлері бойынша бөлу
Ескерту: [Бұл сурет forbes.kz сайтынан алынды.]

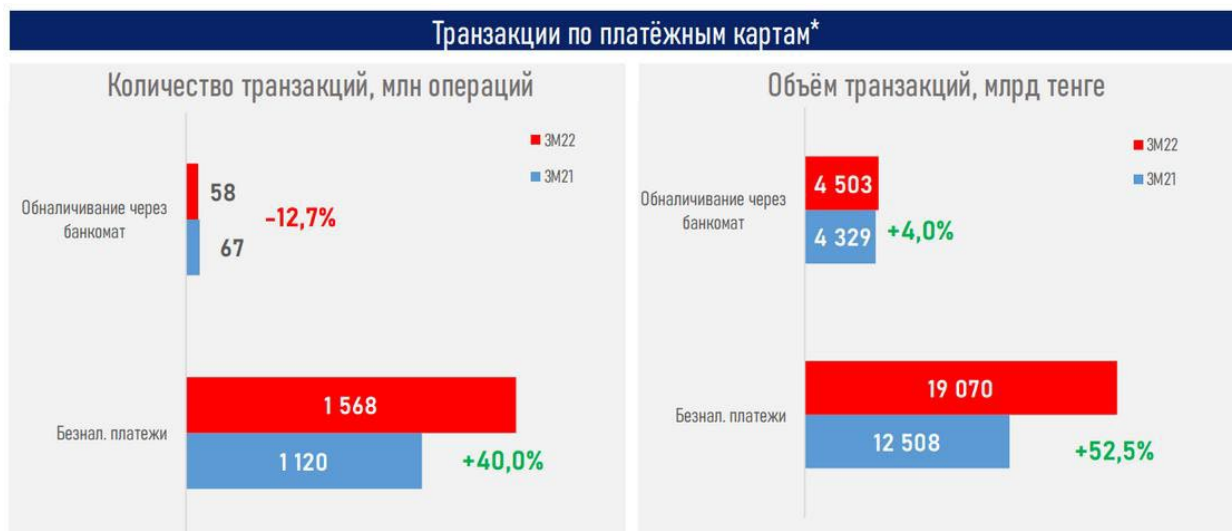
Дебеттік және несиелік Банктік карталар санының өзгеруінде әр түрлі динамика бар. Дебеттік карталардың саны 19% - ға артып, 44,9 млн данаға жетті, ал несиелік карталарының саны 10% - ға азайып, 10,9 млн дананы құрады. Қазіргі уақытта Қазақстанда әрбір 100 адамға 234 дебеттік карта келеді (2021 жылғы 201-мен салыстырғанда), ал несиелік карталары небәрі 57 (2021 жылы 64-тің орнына). Бұл экожүйелердің дамуына және сарапшылардың пікірінше, ірі ойыншылардан бөліп-бөліп төлеуді ұсынуға байланысты болуы мүмкін. Төменгі суретте ҚР-ғы адам басына санағанда төлем карталарының саны көрсетілген.



Сурет 4. ҚР-ғы адам басына санағанда төлем карталарының саны
Ескерту: сурет forbes.kz сайтынан алынды

Жалпы көріністен тек Алматы ғана ерекшеленеді, онда несиелік карталары танымал болып қала береді. Өткен жылы олардың саны 1,5 миллион данаға өсті. Бұл ұсыныстардың алуан түрлілігіне және қаржылық сауаттылықтың жоғары деңгейіне байланысты болуы мүмкін. Банктік карта операцияларының жалпы санына келетін болсақ, міне, кейбір статистика: 2022 жылдың үш айында банкоматтардан ақша алу үшін 58 миллион транзакция жасалды. Бұл көрсеткіш 67 миллион операция жүргізілген 2021 жылдың сәйкес кезеңімен салыстырғанда төмен. Екінші жағынан, қолма-қол ақшасыз төлемдер саны едәуір өсіп, 1,5 миллиардтан астам операцияға жетті. 2021 жылдың үш айында мұндай операциялар небәрі 1,1 миллиард болды.

Төменгі суретте ҚР-ғы төлем картасымен өткен транзакциялары көрсетілген.



Сурет 5. ҚР-ғы төлем картасымен өткен транзакциялары
Ескерту: сурет forbes.kz сайтынан алынды

Қорытындылай келе, қызықты фактіні атап өтуге болады: қолма-қол ақшасыз операциялардың өсуіне қарамастан, айналымдағы қолма-қол ақша көлемі 9,5% - ға өсті. Мұның себебі қаңтардағы қайғылы оқиғаларға халықтың реакциясы болуы мүмкін. Қолма-қол ақша көлемін ұлғайтудың тағы бір факторы мемлекеттің ақша аударымдарын бақылау туралы шешімі болуы мүмкін. Мұндай тексерулер тек белгілі бір санаттағы адамдарға қатысты болса да, көптеген сатушылар мен кәсіпкерлер, мүмкін, ақпараттың жетіспеушілігінен, қолма-қол ақшаның пайдасына мобильді төлемдерден бас тартуды жөн көрді. Тұрақсыз геосаяси жағдай және елдегі көлеңкелі экономиканың жоғары үлесі де әсер етуі мүмкін.

Қазақстанда қолма-қолсыз төлемдер айналымы банктік инфрақұрылымды дамыту, инновациялық технологиялар және үкіметті қолдау арқылы өсуде. Бұл азаматтар мен бизнес үшін қаржылық операциялардың ыңғайлылығына, қауіпсіздігіне және тиімділігіне ықпал етеді, сондай-ақ елдің экономикалық дамуына ықпал етеді. Қазақстандағы қолма-қолсыз төлемдердің айналымы экономиканы жаңғырту мен цифрландыруды көрсетеді, бұл елді неғұрлым бәсекеге қабілетті етеді және оны қазіргі әлемнің сын-тегеуріндеріне дайындайды. Бұл процесс сыбайлас жемқорлықпен күресуге, салықтан жалтаруды азайтуға және ашық қаржы жүйесін құруға ықпал етеді. Қазіргі уақытта Қазақстан Ұлттық банкімен ынтымақтастықта "цифрлық теңге", "жедел төлемдер жүйесі" және "ашық банктік сервистер" жобаларын орындау шеңберінде сараптамалық және технологиялық көмек көрсету бойынша жұмыстар жүргізілуде.

"Цифрлық теңге" - Қазақстанның ұлттық валютасының, теңгенің цифрлық нұсқасын жасауға бағытталған жоба. Бұл жоба цифрлық экономиканы ынталандыруға және елдегі қолма-қол ақшасыз төлемдерді дамытуға бағытталған.

"Цифрлық теңгенің" негізгі сипаттамалары мынадай аспектілерді қамтуы мүмкін: Валютаның электрондық нысаны, Ұлттық валютаға байланыстыру, Қауіпсіздік және ашықтық, Сандық әмияндар, Үкіметті қолдау.

"Цифрлық теңгенің" мақсаты қолма-қол ақшасыз төлемдердің қолжетімділігі мен ыңғайлылығын арттыру, қаржы операцияларына қызмет көрсету шығындарын азайту және Цифрлық экономика контекстінде Қазақстанның бәсекеге қабілеттілігін қолдау болуы мүмкін.

"Цифрлық теңгенің" кез-келген цифрлық валюта сияқты өзіндік оң және теріс жақтары бар. Міне, олардың кейбіреулері:

"Цифрлық теңгенің" артықшылықтары:

1) Қолайлылық және қолжетімділік: "цифрлық теңге" қолма-қол ақшасыз төлемдер мен транзакцияларды жүргізу үшін неғұрлым ыңғайлы және қолжетімді қаражатты қамтамасыз ете алады. Бұл азаматтар мен кәсіпкерлердің өмірін жеңілдетуі мүмкін.

2) Қауіпсіздік: блокчейн технологиясын пайдалану транзакциялар мен цифрлық теңгені сақтау үшін қауіпсіздіктің жоғары деңгейін қамтамасыз ете алады.

3) Ашықтық: Блокчейн технологиясы барлық транзакциялар үшін ашықтықты қамтамасыз ете алады, бұл алаяқтықтың алдын алуға және қаржылық бақылауды жақсартуға көмектеседі.

4) Цифрлық экономиканы ынталандыру: "цифрлық теңгені" енгізу Қазақстанда цифрлық экономика мен қаржы технологияларын дамытуға ықпал етуі мүмкін, бұл кәсіпкерлер мен инновациялық стартаптар үшін жаңа мүмкіндіктер туғызуы мүмкін.

5) Коррупция мен көлеңкелі экономиканың алдын алу: Цифрлік теңге ену барысында барлық транзакциялар ашық көрсетіледі. Бұл экономикалық қылмыстардың алдын алуға көмектеседі.

"Цифрлық теңгенің" кемшіліктері:

1) Жаңалық және әдеттен тыс: жаңа цифрлық валютаны енгізу кейбір пайдаланушыларға, әсіресе аға буындарға қарсылық пен әдеттен тыс әсер етуі мүмкін.

2) Қауіпсіздік және реттеу: сандық валюталардың қауіпсіздігі мен реттелуіне назар аудару қажет. Кибершабуылдардан қорғау және заңнамаға сәйкестікті қамтамасыз ету жөніндегі шараларды әзірлеу қажет.

3) Технологияға тәуелділік: "цифрлық теңге" толығымен блокчейн технологиясына тәуелді және кез келген техникалық ақаулар немесе осалдықтар оның жұмысына әсер етуі мүмкін.

4) Конфиденциальность жоғалту: цифрлық валюталарды пайдалану жеке өмір мен құпиялылық туралы сұрақтар туғызатын қаржылық операциялардың көбірек қадағалануын білдіруі мүмкін.

5) Жалпы, "цифрлық теңге" негізінен қолма-қол ақшасыз төлемдердің қолжетімділігі мен ыңғайлылығын жақсарту саласында әлеуетке ие, сонымен қатар қауіпсіздік пен реттеу мәселелеріне назар аударуды талап етеді.

Жалпы, Қазақстанда қолма-қолсыз ақшаны пайдалану қолма-қол ақшасыз төлемдер санын ұлғайту және цифрлық экономиканы дамыту сияқты оң үрдістерді көрсетеді. Дегенмен, барлық азаматтар үшін төлемнің осы түрінің қолжетімділігі мен қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін инфрақұрылым мен білім беруді дамыту бойынша жұмысты жалғастыру қажет. Өйткені инфрақұрылымның жетіспеушілігі белгілі бір қиындықтарға әкеліп соғуы мүмкін. Бірақ инфрақұрылымды дамыту арқылы бұл қиындықтарды шешуге болады. Болашақта қолма-қолсыз қаржы саласында ҚР-ның жетекші орынға ие болудың үлкен перспективалары бар.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Википедия энциклопедиясы - <https://ru.wikipedia.org/>
2. Businessresearch қаржылық ақпарат ресурстары - <https://www.businessresearchinsights.com/>
3. Әлемдік қаржылық экономикалық басылымдар - forbes.kz
4. Afk қаржылық аналитикалық басылымдары - afk.kz
5. Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі nationalbank.kz
6. Tradingview биржалық сауда аналитика инструменті - ru.tradingview.com
7. Четыркин, Е.М. Методы финансовых и коммерческих расчетов / Е.М. Четыркин. - М.: Дело, 2016. - 320 с.